

ÎMAJA MÊRAN DI GOTINÊN PÊŞÎYAN DA

Eşref Buran

Beşa Ziman û Çanda Kurdî- Zanîngeha Dîcleyê/ Turkîya

PUXTE:

Gotinên pêşîyan, dewlemendtirîn cureya edebîyata gelêrî ye. Vê cureya dewlemend û belav li temamê dinyayê bala lêkolera kêşaye. Gotinên pêşîyan, ne cureyeka fosîlîzebûyî ye, ew hîn jî zindî û xurt e di nava civaka kurd da. Bi taybetî ji devê mezinan gotinên pêşîyan kêr nabin. Çimkî mezinên me, bi van gotinan perwerde bûne û guhên wan tijî ne bi van gotinan. Ji bedêla ku dûr û dirêj qala tiştê bikin, gotineka wisa xweş û lihevhatî dikin û yekser cilika xwe ji avê derdixin.

Di gotinên pêşîyan da maneyên kûr û veşartî hene, bi qasî di ser ra ne, ewqas ji binve ne. Me jî di vê xebatê da berê xwe da vê cureya giring û me gotinên pêşîyan analîz kirin û nirxandin. Ev vekolîn, bêtir xwe dispêre xebatên çapkîrî, pir kêr me îstifade ji kesên jêder girt.

Dîroka xebatên li ser gotinên pêşîyan yê kurdî ketîye sê sed salîya xwe. Di van sê sed salan da gelek xebatên hêja hatine kirin. Herçend xebatên her du sedsalên pêşî bi tenê berhevkarî bin jî, di sedsala dawîn da kurdan jî bêtir bi çavê zanistî li gotinên pêşîyan nêrîye, ew polîn û analîz kirine. Bi taybetî di van salên dawîn da, gelek xebatên baş li ser gotinên pêşîyan hatine kirin.

Di xebata xwe da, me berê xwe da îmajê mêran ya di gotinên pêşîyan da. Pirsê me ya sereke ew bû ku, civaka kurd bi çi çavî li mêran nêrîye? Vekolîna me dabeşî sê beşan bûye, di beşa yekem da amanc, sînor û rêbazên vekolînê hatine diyarkirin û qala hin xebatên sereke yê mijarê hatiye kirin. Di beşa duyem da, têgihên gotinên pêşîyan û îmajê hatine pênasekirin û nasandin. Hin îmajên di gotinên pêşîyan da wekî mînak hatine dayîn. Di beşa sêyem da jî li ser gotinên pêşîyan xebateka analîzî hatiye kirin. Di beşa encamê da jî tespît, bîr û boçûnên me yê derbarê mijarê da hatin eşkerekirin.

Peyvên serekî: *Kurd, gotinên pêşîyan, mêr, îmaj, îmajê mêran*

1-Çarçoveya vekolînê û bîbloyografyaya babetê:

Zanista folklorê, xwedî çarçoveyeka ewçend fireh e ku gelek caran mirov di nava wê çarçoveyê da wenda dibe. Hêleka vê zanistê mil dide zimanzanîyê, hêlek şax diavêje edebîyatê, û çendîn hêlên din jî xwe dispêrin çendîn zanistên din yê mîna dîrok, civaknasî û etnolojîyê. Herçend li ser pênase û çarçoveya têgiha folklorê lihevkerineka sedîsed tune be jî folklor, li ser çanda madî û manevî ya gelan kar dike. Herwekî ku ji bêjeya wê jî tê famkirin ew tê maneya agahîyên(lore) derbarê gelî(folk) da.

Ji ber meseleya tengbûn û firehbûna çarçoveya zanista folklorê, beş û binbeşên folklorê jî li gor teorî û lêkolera guherbar e. Herçend guherbar be jî piranîya lêkolera li ser rijd in ku stûna sereka ya zanista folklorê, edebîyata gelêrî ye. Jixwe dema mirov dêhna xwe dide qewareya xebatên heyî, ev yek berçav e, çimkî piranîya xebatan li ser

vê beşê ye. Di kurdî da ji bo vê beşa folklorê, navên cuda cuda hatine bikaranîn. Navên wekî, 'zargotin', 'edebî millî', 'edebîyata devkî', 'edebîyata zarkî', 'edebîyata gelêrî' her ji bo vê beşa folklorê hatine bikaranîn. Terma 'edebîyata gelêrî' wekî qebûleka giştî bêhtir tê bikaranîn, ji lew ra di vê xebatê de jî ev term hatîye emilandin. Edebîyata gelêrî ew edebîyat e ku ji hêla gelî ve hatîye afirandin, bi rêya devkî ji nifşan derbasî nifşan bûye û şopên xwemalîyê li ser diyar in.

Edebîyata gelêrî jî di nava xwe da li gor pîvana ku esas tê girtin dabeşî çendîn beşan dibe. Ji binbeşan yek jî gotinên pêşîyan e. Gotinên pêşîyan ji hiş û raman û tecrîbeyên pêşîyan dawerivîne û bûne hevokên qalibî û darazî. Pêşîyan li ser gelek babetan, hizir û hestên xwe diyar kirine. Têgiha civakî 'mêr', jî yek ji wan babetan e ku pêşîyan me gelek tişt li ser gotine. Gelek tiştên erênî û neyînî li ser navê mêrî hatine gotin. Di xebata xwe da, dê em nekevin pey pirsê ka ev daraz çendî rast in yan xelet in, çimkî em dê bi çavê îmajî li meseleyê binêrin. Îmaj jî jixwe nakeve pey rastîya tiştan dikeve pey awayê xuyana wan. Ne ku di rastîya xwe da çi ye, çawa ye, çima ye; lê mêr, di çavê pêşîyan da bi çi awayî ne? Civat û cimeata kurd hizir û hestên xwe yên derbarê mêran da, bi çi awayî li gotinên pêşîyan bar kirine, mêr bi kîjan taybetîyên ketine nava van gotinan?

Di xebatê da astengîya sereke ew bû ku em negihîştin hemû çavkanîyên ku me divîyan. Ji ber şertên kurdan yên xweser -pîrbûna alfabeyan, pîrbûna zaravayan, jîna li welatên cuda, veçapa pirtûkên ku çapa wan tune ye- hin pirtûk bi destê me neketin. Bi taybet ev pirtûkên han giringbûn ji bo mijara me.

Alakom (2013:74) dibêje ku Hecîyê Cindî, sala 1985ê li Êrîvanê pirtûkek bi navê 'Meselok û Xeberokêd Cimaeta Kurd' çap kirîye û tê da bîst û pênc hezar gotinên pêşîyan hene. Alî jî di xebata xwe da destnîşan dike ku folklorîsta kurd Ş. Resûlê teza xwe ya doktorayê li Rûsyayê li ser gotinên pêşîyan kirîye. Derfet nebû ku em vê xebatê jî peyda bikin. (2017:8). Cemîl Şêlazî (2020) di gotareka xwe da amaje pê dike, bi tenê ji salên heftêyî heta vêga 16 pirtûkên gotinên pêşîyan/gotinên mezinan çap bûne. Mixabin ji van berheman, me xwe gihand du sê heban. Ev jî kêmasîyeka din ya xebatê ye.

Li gel astengîyan divê bi kurtayî be jî mirov behsa bîbloyografyaya babetê jî bike. Helbet ji ber ku xebatên derbarê mijarê da "heta sala 1711ê diçin" (Cindî vgh Yildirim, Pertev, Aslan; 2013:52) xebatên derbarê mijarê da gelek in. Me ji wan hinek destnîşan kirin.

Ji alîyê lêkoleran ve tê gotin ku xebata ewilîn xebateka berhevkarîyê ye û sala wê 1711 e û di vê berhevokê da 115 gotinên pêşîyan hene. Alî, ji Şukrîye Resûlê neqil dike ku lêkoler Yegîzarev (1878), Fon Lîkok (1901) û Hugo Mekes (1926) di berhevokên xwe yên derbarê folklorê kurdî da cih dane gotinên pêşîyan. (Resûl vgh Alî, 2017:4). "Law Reşîd di pênc jimareyên kovara Jînê (1918) de, bi sernavê 'Kürdlerde Durûb-i Emsal' gotinên pêşîyan ên kurdî berhev kirine û polîn kirine." (Pertev, 2018:219).

Bi qasî ku tê xuyan yekem pirtûka serbixwe ya berhevkarîyê ya Îsmail Heqî Şawêş e ku wî, ew di sala 1933ê da çap kirîye û tê da 613 pendên pêşîyan hene. (Alî, 2017:5). Piştî vê xebatê em rastî xebata Kamûran Ali Bedirxan-Lucy Paule Margueritte tên, ya bi navê 'Proverbes Kurdes' (Gotinên Pêşîyan Ên Kurdî), tên ku ew sala 1937ê li Parîsê çap bûye. (Öztürk, 2015). "Herwisan 'Pîremêrd' jî pirtûkek bi navê "Pendekani Pîremêrd" nivîsîye. Di pirtûka xwe da Pîremêrdî gotinên mezinan bi hozankî nivîsandîne." (Saeed,

2019:17). Şêx Mihemed Xal jî sala 1957ê pirtûkeka gotinên pêşîyan ya bi navê 'Pendên Pêşînan' nivîsiye ku tê da 1308 gotinên pêşîyan hene. (Alî, 2017:6). Hecîyê Cindî jî di berhevoka xwe ya bi navê Folklor Kurmancîyê (1957) da di bin navê beşa 'Metel' da cih daye gotinên pêşîyan. (2016:441).

Birayên Celîl jî derbarê vê mijarê da berhevkarî kirine, xebatên wan bi navên cuda jî çap bûne. Xebata wan ya pêşî "sala 1976ê li Zurîhê bi navê 'Mesele û Metelokên Kurdî' çap bûye." (Alakom, 2013:73). Hecîyê Cindî sala 1985ê li Yêrîvanê pirtûkek çap kirîye ku nêzî 25 hezar gotinên pêşîyan tê da hene. (Alakom, 2013:74). Hecî Ce'ferî jî sala 1986ê pirtûkeka berhevkarîyê çap kirîye ku navê wê 'Gotnêt Mezinan Li Devera Behdînan' e. Mele Mehmed Dêrşewî jî di sala 1989ê da pirtûkek çap kirîye ku navê wê 'Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya' ye. Amed Tîgrîsî jî di berhevoka xwe da cih daye 6762 gotinên pêşîyan, sala çapê ya berhemê 2001 e. Bîlal Hesen jî berhevkarî li Herêma Efrînê kirîye û berhevoka wî di sala 2008ê da çap bûye. Navê berhemê 'Ji Wêjeya Gel Pend û Peng' e. Zülfükar Ayyildizî jî gotinên pêşîyan yê kirmancî bi navê 'Vateyê Verênan de Ma (Zazaca Atasözleri ve Deyimler)' sala 2013ê çap kirîye. (Can, 2018:39).

Xelîlê Çaçanî jî sala 2015ê gotinên pêşîyan yê kurdên Kafkazê wekî pirtûkeka berhevkarîyê çap kirîye. Mohammad Nooruldeen Saeedî sala 2019ê derbarê gotinên pêşîyan da tezeka lîsansa bilind amade kirîye ku navê teza wî 'Layênê Perwerdekirinê Di Gotinên Mezinan Da' ye. Ehmed Qerenî (2019) jî di pirtûka xwe ya bi navê 'Gotinên Pêşînan di Navbera çanda Civakî û Perwerdeya Xêzanî da' li ser rola gotinên pêşîyan rawestayê. Gulê Şadkamê sala 2020î li Xoresanê berhevkarî kirîye û berhem li Tirkîyeyê çap bûye. Mehmet Oncuî jî sala 2020î pêncî hezar gotinên pêşîyan berhev kirine û Weşanxaneyê Sîtavê ev wekî 4 cild çap kirîye. Bi qasî ku em gihîştin çavkanîyan, firehtirîn berhema derbarê mijarê da ev e.

1. Gotinên pêşîyan û îmaj:

1.1. Gotinên pêşîyan

Herçend xebatên derbarê gotinên pêşîyan yê kurdî da gihîştibe sê sed salîya xwe jî piranîya xebatên heyî, yê sed sala dawîn in. Xebatên sedsalên borî, temamî yê berhevkarîyê ne, di vê sed sala dawîn da, lêkolerên kurd dest bi polînkirin, şirovekirina van berhemên gelêrî kirine. Gotinên pêşîyan, di nava polînkirina edebîyata gelêrî da xwedî cihêkî dîyar in ku çendî lêkoleran (Resûl, 1970); (Celîl&Celîl, 2013); (Yildirim&Pertev&Aslan, 2013); (Keskîn, 2019); (Yildirim&Pertev&Aslan, 2013); di polînkirinê xwe da ev cure wekî cureyeka serbixwe dîyar kirine.

Ev cureya serbixwe, xwedî dewlemendîyeka mezin e, bi qasî ku dewlemend e ewçend jî cureyeka belav e, ku mirov li her civateka kurdî rast li gelean tê. Ji ber kurtbûn û qalibbûna xwe ew bi rihetî têne gotin, jiberkirin û veguhastin. Çaçan, di pêşeka berhevoka xwe da wiha qala vê cureyê/janrê dike; "Janreke wê folklorê, gotinên pêşîyan in. Gotinên pêşîyan di nava janrên folklorê de yê lap e belavbûyî ne. Ti çîrokan, kilaman, lêgendan, beyt û serhatîyan em nikarin hemerî gotinên pêşîyan bikin." (2015:9). Öztürk jî gotara xwe da ya derbarê babetê da wiha qala giringî û belavbûna vê cureyê kirîye; "Di nav neteweyên cîhanê de, ji nava hemû teşeyên wêjeya gelêrî de, yeka herî berbelav û kêrhatî gotinên pêşîyan e. Lewma em dikarin gotinên pêşîyan, ji aliyê hebûnê û bikaranînê ve wekî cûreyeke gerdûnî bihesibînin." (2015). Berhevkar Bîlal Hesen jî di pêşeka berhevoka xwe da wiha qala giringîya gotinên pêşîyan dike;

“...[P]end û peng bi teybetî abîneyeke û neynikeke hemo aliyên miletan bi şêwekî test û rebeq dide xiyirin. Li gor nirîna min, eger kesek bixwaze miletekî analîzebike û binirxîne, divê ji hemû beşên kelepûrê, bêtir xwe bi ser pend û pengan de birêse û xwe rafêkêyê.”

Saeedî jî di teza xwe da derbarê mijarê da wisa dibêje; “Gotinên mezinan beşeke girîng a edebê folklorê pêk tînin. Ji ber ku hemû kes xwe di gotinên mezinan da dibînin, çî mezin yan genc yan jî zarok. Gotinên mezinan weke jêdereke bawerpêkirî ji aliyê hemû taxên civakî ve hatîye pesendkirin.” (2019:2).

1.1.1. Navê gotinên pêşîyan:

Wekî gelek têgihên din yên kurdî ev têgih jî xwedî çend navên cuda ye. Hinek ji van navan yên zaravayî ne, hinek jî yên devokî ne. Di kurmancîyê da li gor herêman ev navên hanê hatine bi kar anîne. Kurdên Xoresanê dibêjinê, mesel; (Şadkam, 2020:7), kurdên Kafkasê dibêjinê, metelok (Celîl&Celîl, 2013), (Cindî, 2016); kurdên Behdînanê dibêjinê; gotinên(t) mezinan, (Şêlazî, 2020), gelek herêmên din jî navên gotinên pêşîyan, pend, gotinê bav û kalan, qiseyên bav û kalan, gotinên berê, gotinên bav û bapîran bi kar diînin.

Keskîn (2019) jî derbarê mijarê da navên bi kurmancî yên borî rêz dike û dibêje; “[D]i zazakî de vateyê verênan û di soranî de jî wek pendê pêşîyan tê bikaranîn.” (297). Babayiğît ji Hayig û Werner neqil dike ku di zaravayê kirmanckî da navên ‘pîlvatik, gîseyverênan, vatenavêrenan’ jî dihê bikaranîn. (Hayig&Warner vgh Babayiğît, 2020:29). Di xebatên pêşîn yên kurdî da ji ber bandora tirkî-osmanî Law Reşîd û Hilmîyê Siwêrekî gotina durub-i emsal jî bi kar anîne. (Pertev, 2018:219-232). Meyila giştî van çend sal in ku li ser têgiha gotina pêşîyan e, ji ber vê yekê me jî di xebata xwe ev têgih emiland.

1.1.2. Pênaseya gotinên pêşîyan:

Dema ku mirov dêhna xwe dide awayê dariştina vê têgihê, kêm zêde hin raman di serî da peyda dibin. Gotinên ku pêşîyan gotine, gotinên ku pêşîyên me bawerîya xwe pê anîne û ew neqilî me kirine. Helbet dema ku mirov dikeve nava kûrahîya mijarê tê dîtin ku, çî lêkolerên kurd çî jî yên bîyanî bi awayekî cidî serê xwe bi meseleya pênasekirina têgihê ra êşandine. Alî ji Şikrîye Resûl neqil dike ku wê pênaseya gotinên pêşîyan bi vî awayî kirîye. “Hevokekî kurt a watedar e, piranî wezin û serwadar e. Di aliyê zêde watyê û zêde bikaranînê de hêzekî zêde ji bo xemilandina qise heye.” (Resûl vgh Alî, 2017:2). Mazî jî di xebata xwe da pênaseyeka wisa danîye ji bo gotinên pêşîyan: “Gotinên pêşîyan; hevokên bi darazî, hukmî û bi pendî li nava gel ji bo vegotin û rexneya tişteki û bûyerekê an ramanekê hatine zimên.” (2018:15) Saeed pênaseya Kerîm Şarezayî wisa neqil dike. “Gotinên mezinan çend peyvekên kurt ên zimanê Kurdî ne. Ku ramanek bilind tê da ye ku ji kevin da hatîne di nava zimanê Kurdî da. Çawanîya jîyanê, rewşit, bîr û baweran nîşan dide.” (Şareza vgh Saeed, 2019:3). Bi qasî ku ji pênaseyan tê famkirin, lêkoleran di pênaseyên xwe da yan hin taybetîyên gotinên pêşîyan derxistine pêş yan jî qala babetan kirine. Pênaseya ku Öztürkî (2015) kirîye, bêtir berfireh û cihgir e. Pênaseya Öztürkî bi vî awayî ye:

“Gotinên pêşîyan, texlîdeke ji wêjeya gelêrî ye ku, serborî, tecrîbe û rabirdûya civakan bi awayekî zargotinî û bi bandor rave dike. Gotinên pêşîyan; raman û hestên

rayagiştî, nexşerêya helwesta jiyana neteweyî, rengvedana zanist û çanda gel, paşxaneyê daneheva civakî û hilberînê bînehişa kolektîfî ye.”

Li gel pênasêya Öztürkî pênasêya Şadkamê jî pênasêyeka xurt û zelal e. Şadkam di xebata xwe da meselê angî gotinên pêşîyan wiha pênasê dike: “Mesel, yek yan çend hevok in ku xelk di gotinên rojane da, wekî şîret, agahî, qanûn û norm bi kar tîne ku bikaribe mebesta xwe bi ronahî û kurtahî bigihîne. Mesel, berhema zanist û ezmûnên civakê ne.” (2020:7). Keskîn jî pênasêya gotinên pêşîyan kirîye, pênasêya wî jî bi vî awayî ye: “Gotinên pêşîyan, ev gotinên qalibgirtî ne ku di nav demên dûr û dirêj de heta bi roja me hatine û rewş û têkiliyên civakê bi me didin nasîn.” (2019:297). Çiftçî jî derbarê gotinên pêşîyan da dibêje ku; “Gotinên pêşîyan di nava pêvajoya dîrokê de weke zagonên neteweyan e ku şiklê jîna wan, kevneşopî û ‘edetên wan destnîşan dikin. Gotinên pêşîyan di nava demsal û sedsalên dûr û dirêj de dişikilî û nîrxên dunyewî, olî û exlaqî yên civakan berpêş dikin.” (2016).

1.1.3. Taybetîyên gotinên pêşîyan:

Ev cureya hinde çalak û zindî, herweha xwedî dewlemendîyeka zêde û berberbelav, gelo xwedî çi taybetmendîyan e ku kariye ewqas rengdêrên erênî daîne ber navê xwe? Helbet divê xwedî hin taybetîyên wisa be ku ew bibin egerên vê zindîbûn, dewlemendî û berbelavîyê. Bi giştî mirov dikare van xalan daîne ji taybetmendîyên gotinên pêşîyan:

- Taybetmendîya herî sereke ya gotinên pêşîyan qalibgirtîbûna wan e. (Keskîn, 2019:299). Helbet dikare peyv û awayê gotinê li gor dever, herêm û zaravayan cûda be, lê mebest ji qalibbûnê ne ev e. Mebest jê li herêmekê bi çi awayî be, şênîyên wê herêmê wî qalibî naguherînin.
- Malê gel in, nivîskarê wan ne diyar in. (Mazî, 2018:17). Gotinên pêşîyan jî wekî cureyên din yên edebîyata gelêrî, ne diyar e kengî derketine yan jî kê ew gotine. Loma jî ew anonîm in, gelêrî ne.
- Gotinên pêşîyan, bi kurtî û bi puxtedarî tên avakirin. Her çend awarteyên wê hebin jî, bi piranî ji hevokekê yan ji du hevokan pêk tên. (Öztürk, 2015). Piranîya gotinên pêşîyan kurt in, hin jê hene du peyv in, hin jê hene sê yan çar. Bi raya min egereka zindîbûn û berbelavbûna wan jî ev kurtebûna wan e ku bi rihetî tên jiberkirin û gotin.
- “[G]otinên pêşîyan encama taqekirina gel e, gelek ji van li ser mijarekê, bi du rengên dijhev, yanê, bi erênî û neyênî tên gotin. Wekî nimûne: “*Dîkê rojekê be, ne mirîşka salekê be* (erênî) ” “*Destê tu nikanî gezkî, maçke û deyne ser serî xwe* (neyênî) ” (Cefer, 2006:2). Gotinên pêşîyan ji tecrûbeyê gelfî derketine û nizilîne û heta roja me hatine. Ji ber ku li dinyayê li ser babetekê tiştên cuda û carnî jî li dijî hev diqewimin, pir asayî ye ku gotinên pêşîyan jî di daraza xwe da ji hev cuda heta li dijî hev bin jî.
- Gotinên pêşîyan bi piranî ji aliyê ziman ve xwedî nasnameyê netewî ne. (Keskîn, 2019:300). Herçend di zimanên din varyant û ji aliyê maneyê ve hevmaneyên van gotinan hebin jî her gelfî li gor ol, rabirdû, erdnîgarî, tore û feresata xwe ya jîyanê, rengê xwe daye gotinên xwe, mohra xwe lêxistîye.

- Di gotinên pêşyan da mecaz heye. (Öncü, 2020:28). Herçend gelek gotinên pêşyan ji rûdan, bûyer û tiştên rasteqîn nizilîbin jî gelek ji wan maneya xwe ya bingehîn wînda kirine û di maneya mecazî da dihên bikaranîn. Wekî ku dibêjin, “*Kutiko wêsan nêlewano.*” (Düzgün&Comerd&Tornêcengi, 1992:60). tê gotin ku, kûçikê birçî naewtê. Ev gotina pêşyan sedî sed mecaz e, çimkî kûçik birçî be jî diwete têr be jî diwete. Maneya wê ew e ku, têrxawinî tune be, mirov bêtir bêdeng e. Gelek gotinên pêşyan hene ku maneya wan ya mecazî xurttir e ji ya bingehîn.
- Ne di gotinên Kurdî bi tenê da, lêbelê di gotinên gelên din jî da hest bi kêş û curekê musîqayê têkirin. Eve dibe e mercê cudakirina gotina ji axaftinên rojane. (Şareza vgh Saeed, 2019:40). Di navbera peyvên gotinên pêşyan da kêş, ahenga dengî heye, gelek caran serwa û paşserwa jî hene. Wekî ku di vê gotinê da, “*Bike bivîne, meke mevîne.*” (Aldatmaz, 2014:75). jî tê dîtin ev hevoka ku ji du hevokên sade pêk hatîye di navbera hevokan da hem kêş heye hem jî serwa heye.

1.2. Îmaj:

Xebat û rayên derbarê tegîha îmajê da diçin heta Yûnana Antîk. Fîlozîfê Yûnana Antîk Arîstoteles derbarê îmajê da dibêje ku; “ji bilî maneya bêjeyekê dema mirov maneyeke din lê bar bike ew tişt îmaj e.” (Înce vgh Acun, 2018:25). Ango tiştetek bi maneya xwe hebe ew nasnameya wê ye, lê bi çavekî derekî maneyeka din lê bihê barkirin ew jî îmaja wê ye, rengvedana wê tiştê ye. Ji ber ku her kes bi çavekî dîtir li tiştê û bûyer û têgihan dinêre û carnar jî riwangeya mirovî jî bixwe diguhere îmaj diguherin. Loma jî Millas dibêje ku, îmaj têgihîştineke guherbar e. (vgh Kan, 2019:18). Ango famkirineka giştî nîn e, jixwe dê di rûpelên pêş da derkeve ku gelê kurd; li ser bûyer, kes û tecrîbeyan xwedî çendîn boçûnên cuda ye.

2.2.1. Pênaseyên îmajê:

Divê bê zanîn ku li gor dîsîplînên cuda wateya terma îmajê guherîye. Kan di pirtûka xwe ya derbarê mijarê da wiha dibêje;

“Îmaj dikare bi awayekî giştî wiha bê pênasekirin: 1. Rewşa kes an heyînê ye ku bi rêya huner, wêne û fotograf çêbûye. 2. Rengvedan an xeyal e ku ji rûxareke rewnaq an neynikekê xuya dibe. 3. Xeyala kes an tiştêkî ya di mêjî da ye. Di nava van pênaseyên îmajê da ya ku me zêdetir eleqedar dike benda sêyem e. Li gor pênaseya îmajê ya benda sêyem ew dikare wekî wateya tiştêkî yan kesekî ya sembolîk bê şî

rovekirin. Bi gotineka din ew dikare wekî kurteya çavênîrîya tiştêkî yan kesekî bê pejirandin. (Kan, 2019: 17).

Roger Acun jî gotina helbestvanê tirk Özdemir İnce neqil dike û dibêje; “Îmaj di mêjîyê mirov de vebeşîna tiştan e. Vejandina tiştan ya di hişê mirov de [ye.] Ango rastîya tiştên ji me xweser ku di mêjîyê me de rû vedidin.” (Înce vgh Acun, 2018: 28). Mirov dikare wekî temsîlîkirin yan jî sembolîkirinê jî jê fam bike. Îmaj dişibe rastîyê bixwe lê rastî bixwe nîn e, hestpêkirin û têgihîştina rastîyê ye.

Bi giştî mirov dikare ji gelek alîyan ve îmajan dabeş bike. Lê ji bo ku meseleya me ya temsîl yan jî sembolê baş bihê famkirin dabeşkirina herî pratîk û karîger dabeşkirineka du alî ye. Mebest jê îmajên erênî û îmajên neyînî ne. Birayên Celîl jî di

xebata xwe da wiha dibêjin; “Piranîya gotinên pêşîyan, bi par ve dibin li ser du qisman: kar û kirêd baş û kirêd xerab.” (2018:14).

Di gotinên pêşîyan da carna jî dê em rast lê bihên ku li ser heman tiştî hem fikirên erênî hene hem jî yên neyînî. Mesela di vê gotina pêşîyan da ku dibêje “*Çovê kê stûr e, ardê wî hûr e*” (Celîl&Celîl, 2018:140). Çov, bi maneya mecazî zilim û xurtî ye. Di vê gotina pêşîyan da îmaja zilim û kotekîyê erênî ye. Mebest jê heke tu xurt bî, hêz û qeweta te hebe dê her tişt li gor dilê te bibe. Lê dema ku mirov bala xwe dide vê gotinê ku dibêje; “*Tajî te ku bi zorê şande awê,¹ ti awê nakê.*” (Celîl&Celîl, 2018:140). Di vê gotina pêşîyan da jî îmaja xurtî û zorîyê neyînî ye anga tê gotin ku mirov bi zorê nagihîje meqsed û miradê xwe.

2.2.2. Hin Îmajên Di Gotinên Pêşîyan Da:

Miletê kurd ji serborî, hest û hizrên xwe gelek şîret derxistine ku îro roj em di dirûvê gotinên pêşîyan da rastî wan şîretan tên. Li ser gelek babet, tişte, bûyer, hest, hizir û bûneweran em liqayî gotinên pêşîyan tên. Çi tişt nemaye ku pêşîyên me negotine, jixwe loma jî dibêjin, pêşîyan ji paşîyan ra tiştek nehiştîye. Helbet ne cihê wê ye ku mirov behsa gelekane bike, wekî nimûne em dê behsa hin îmajan bikin.

2.2.2.1. Îmaja Meh û Demsalan:

Kurd miletekî xwezahêz in, çimkî piranîya jîyana bav û bapîrên kurdan li nava xwezayê derbas bûye. Kurdên gundî pirtir bûn ji gundên bajarî. Loma jî wan baş bala xwe daye bûyer û guhertinên meh û demsal û salnameya gelêrî. Ji gotina “*Adar e, sibehê sar e, êvarê bihar e.*” (Hesen, 2012:12) Em fam dikin ku adar meheka derbasok û hewayê wê guherbar e û divê mirov bawerîya xwe bi germîya wê neîne. Ji vê gotina pêşîyan ya ku dibêje “*Mastê biharan bidin neyaran, mastê payîzan bidin ezîzan.*” (Cefer, 2006:47) em fam dikin ku pez û dewar hem nû zaye hem jî biharan çêre û gîya pir e, loma jî şîrê ajelan ron e. Mastê şîrê ron jî ron e û xwarina wî zor e û tam li gor tama devê neyaran e. Berovajîyê wê payîzan şîrê ajelan kêmbê lê şîrî heyî şîrekî tîr e. Mastê vî şîrî jî wekî qaliban tê û xwarina wî xweş e, loma jî layiqî devê mirovên hêja û ezîz e. Dîsa di vê gotina pêşîyan da tê gotin ku “*Zivistan sar e, qerpel yar e.*” (Aydoğdu, 2020:199). Ev gotin temîyekî li mirovan dike ku zivistanê dosta/ê mirovî cilên stûr in, çimkî ew cil tune bin dê ji ber sermayê yan nexweş bikeve yan jî bimire.

2.2.2.2. Îmaja Gotin/Axaftinê:

Gotin yan jî axaftin rêya têkilîdana mirovan e. Pêşîyên me li ser gotinê jî gelek tişt gotine. Ji “*Gotina siba û êvara nabit êk.*” (Dêrşewî, 1989:87) em fam dikin hin mirov hene ku li gor şert û mercan gotina xwe diguherin, ew kes mîna nanê selêlê durû ne. Tiştê êvarî dibêjin sibê qebûl nakin yan jî tiştê sibê dibêjin êvarê berovajîyê wê dikin. Dîsa ji vê gotina pêşîyan ya ku dibêje; “*Heywan bi bênd,² merî³ bi qisê tên girêdan.*”ê (Zarbêja 1.) em fam dikin ku kurdan qîmeteka zêde daye sozê/qiseyê. Sozdan wekî senedê qebûl kirine ku divê mirov pê ve girêdayî bimîne û soza xwe nexwe. Ji gotina “*Zimanê xwe jê ke, dewsa xwe çêke.*” (Öncü, 2020a:493) jî em têdigihên ku pîrbêjî dibe belaya serê mirovî. Ji bo ku qîmeta te hebe, divê li cihê hewce tu xeber bidî, rêya cihêkirinê di kêmxebêrdanê ra derbas dibe. Ev gotin şîreta kêmxebêrdanê li me dike. Ji van mînakên jî em fam dikin ku kurdan bi çendî alî û çavên cuda li vî karî nêrîne.

2.2.2.3. Îmaja Cîranan/Cîrantîyê:

Cîrantî awayekî têkilîyan e ku di navbera mirovên malên wan nêzî hev in pêk dihe. Cîrantî jî mîna xizimî û kirîvatîyê xwedî rê û rêgezên toreyî ye. Di nava cîranan de hiqûqek jî heye ku ev hiqûq encama serborîyên hezarsalî ye. Ji gotina “*Deriyê xwe bigire, cîranê xwe diz dernexe*” (Omerî, 2021:44) em fam dikin ku herçend îmaja malcîranekê baş be jî nayê wê maneyê ku her tişt jî serbest e di navbera malcîranan da. Loma jî hiqûqa cîrantîyê ferz dike ku mirov tevdira xwe li hember cîranê xwe jî bigire. Ji vê gotina pêşîyan ya ku dibêje, “*Cîranê xerab heft taxan xera dike.*” (Öncü, 2009:102) divê em fam bikin ku cîranê xerab gelek tiştên xerab dikare biîne serê mirovî. Ev gotin şîretê li kesên dike ku tim û daîm divê mirov hifza xwe ji cîranên nebaş bike.

2.2.2.4. Îmaja Agirî:

Peyva agirî di gotinên pêşîyan da wekî ar, adir jî derbas dibe. Ji ber ku di pêşketina şaristanîyê da roleka sereka ya agirî heye, kurdan jî li ser agirî gelek gotinên pêşîyan çêkirine. Agir ji gelek alîyan ve û bi gelek awayan hatiye şirovekirin. Di vê gotina pêşîyan da tê gotin ku, “*Agir bêalav nabe.*” (Elî, 2006:34) du mane hene, hem maneya rastî hem jî ya mecazî. Maneya rastî ew e ku li ku derê agir hebe, dê alavî jî li wir be, çimkî alav encama sotînê ye. Maneya mecazî jî ew e ku li derekê qîsûrek, kêmasîyek hebe, helbet sebaba wê jî heye. Ti tişt belasebeb nayêne gotin. Dîsa di gotineka din ya kurdî da kurdan bala xwe daye talûkebûna agirî. Loma bi zarê agirî dibêjin ku; “*Agir dibêje bi min bimîze lê bi min nelîze.*” (Tîgrîs, 2001:12). Bi vê gotina pêşîyan jî zarok tîn pererdekirin ku agir ne pêlîstok e, xeternak e û ew dikare zirarê bide mirovî.

2.2.2.5. Îmaja Azadî/Bindestîyê:

Têgiha azadîyê û têgiha dijberî wê bindestî/koletîyê bala miletê kurd kêşaye û li ser van têgihan jî hizir û hestên xwe dîyar kirine. Bêtir azadî hatiye pesinandin, bindestî û koletî jî hatine rexnekirin. Ji gotina “*Bila mirî û li gorê bim, bila ne girtî û li hepsê bim.*” (Öncü, 2020a:634) em fam dikin ku mirin jî xweştir e ji dîlbûn û bindestîyê. Ango mirov dikare berovajîyê wê jî bihizire ku bindestî hîn ji mirinê jî xerabtir e. Dîsa di vê gotina pêşîyan da, ya ku dibêje, “*Bila mirov dîkê rojekê bit, ne mirîşka sê sala bit!*” (Dêrşewî, 1989:32) tê famkirin ku azadîya rojekê, ji bindestîya sê salan baştir e. Dîk azadîyê simbol dike, mirîşk jî xulamî û bindestîyê.

2.2.2.6. Îmaja Mirinê:

Ji bo jîndaran tiştê herî xeternak talûkeya mirinê û mirin e. Dema mirov bi çavê lêkolînê li gotinên pêşîyan yê derbarê mirinê dinêre, dibîne ku kurdan analîzên baş li ser mirinê kirine. Di gotina “*Nîşanên baranê ba ye, yê mirinê ta ye.*”yê (Cefer, 2006:53) da tê dîtin ku gelek mirov piştî bi tayê ketine mirine. Ta, bûye nîşana hatina mirinê. Birra jî wexta nexweşî li mirovî giran dikin ta ji canê mirovî dernayê. Li nava xelkê tê gotin ku berê ji ber kêmbûna dermanan û nebûna bijîşkan gelek mirov bi tayê diketin û dimirin. Ji gotina “*Bi girî, nayê şûna xwe mirî*” (Öncü, 2020c:1047) jî derdikeve ku kesek mir, êdî nikare şûn ve vegere. Mirov bike hawar û fixan jî mirî venagere, çimkî çûn heye hatin tune ye. Loma jî girî bêfeyde ye. Di vê gotinê da jî ya ku dibêje; “*Mirina qelender ji mele re şîn e, mirina dewlemendan ji mele re mizgîn e.*” (Aydoğdu, 2020:147). rastîyeka dinyayê hatiye eşkerekirin. Belê mirin her kesî dike yek, lê şîna her kesî jî ne wekî hev e. Şînkirên beg, şêx, axa, dewlemendan, bêtir in ji yê feqîr û bêkesan. Ji ber ku mela di

şînan da hem dixwin vedixwin hem jî ji xêra mirîyê/î sûdê werdigirin, dê helbet qîmeteka zêdetir bidin dewlemendan. Çimkî li şîna feqîr û bêkesan ne xwarineka xweş heye, ne jî îşqat û xêrên din.

2.2.2.7. Îmaja Keç/Kuran:

Keç û law berendamên jintî û mêrtîyê ne herweha yên dayiktî û bawtîyê ne. Ji ber ku nîfşên dahatûyê li ser destên wan radibin, pêşîyan bi baldarî tişt li ser wan gotine. Ev gotina ha ku dibêje, *“Bîra mirov ziyareta xirab bike, navê qîza xirab neke.”* (Alakom, 2013:83). bala me dikişîne ser xirabkirina navê keçikê. Xirabkirina navê wê, ji xirabkirina zîyaretê jî xirabtir e. Gelo çima? Çimkî kurd kêr zêde civateka feodal bûne û li wargehên biçûk jîyane. Ku navê keçikekê bi xirabîyê derê, êdî kes qîmetê nade wê, kes pê ra nazewice, kes pê ra hevalî û dostîyê nake. Loma jî ev gotina pêşîyan civakê hişyar dike, divê navê keçikan bi xirabîyê dernekeve ku derket êdî paqijîya wî navî nîn e. Di vê gotinê da jî *“Bavê qîza sultan in”* (Celîl&Celîl, 2018:140). tê dîtin ku keç ji dayik û bavê xwe ra baştir in ji lawan. Di paş perdeya vê gotinê da berawirdîyeka heye, ku bavê keçikan û bavê lawan dide ber hev. Bi serborî û tecribeyan jî eşkere ye ku keçik bêtir qîmetê didin dayik û bavê xwe û di rojên wan yên teng da li wan xwedî derdikevin.

“Bila kurê pîrê tîravêj be, bila tîra ewil li bin guhê pîrê be.” (Bîngöl, 2014:31) Ev gotina pêşîyan pesnê kurên jîr û jêhatî dide. Li gor raya giştî ya kurdî divê ewladên kurî jîr û jêhatî bin, îmaja kuran li cem civakê bi vî awayî ye. Nabe ku kurek tirsok û devnarm be, divê ew tîravêj be. Tîravêjî sembola jîrtîyê ye. Ev gotin jî *“Kurê baş ji malbatê re dostan, ê xerab jî neyaran çêdike.”* (Omerî, 2021:109) bi bîra me tîne ku kurên baş hene û yên xerab jî hene. Kurên baş karê dikin, yên xerab zirarê dikin; yek dostan zêde dike yê din dijminan. Ev gotin di ber ra, kurên baş dipesnîne û kurên xerab jî rexne dike.

2. Îmaja mêran û gotinên pêşîyan:

Herwekî ku di beşên pêş da jî hat dîyarkirin ku gotinên pêşîyan neynika neteweyekê ne, heke mirov bivê neteweyekê nas bike, divê li gotinên pêşîyan yên wî mîletî binêre; çimkî awayê hizirîn û hestpêkirina mîletî di van gotinan da xweş kişf dibe. Her kurê ku ciwanîyê li pey xwe dihêle ji alîyê civaka kurd ve wekî mîr tê qebûlîkirin û binavîkirin. Ango mirov ji alîyê zayendî ve lê binêre, hema hema nivê mirovên li dinyayê di demeka emrê xwe da dibin mîr. Loma jî pêşîyan li ser vê zayendê, li ser pêvajoya temenî gelek tişt ristine. Çi çê û xerab, çi bi awayê netar behsa mîr/zilam/peyayan di gotinên pêşîyan da zaf hatîye kirin.

Dema mirov çavê xwe li gotinên pêşîyan yên ku navê mîr/zilam/peyayî tê da heyî dinêre yekser liqayî wê tê ku di gelek gotinên pêşîyan da gotina ‘mîr’ û li mêranîyê ji alîyê wateyê ve têkilhev bûye. Wekî ku gelege caran dayikek ji kurê xwe ra dibêje, *“Ma tu ne mîr î?”* Mebesta vê gotinê êdî ji zayendbûna vê borîye û bûye mecaz; maneya jêhatî, hêzê, şerî û karkirinê di xwe da dihevine. Xaleka din jî heye ku di hin gotinên pêşîyan da ti taybetîyek bi navê mîrî ve nayê kirin û peyva mîr wekî netar tê bikaranîn. Ango ne alîyê erênî tê gotin ne jî alîyê neyînî yê peyvê. Bi gotineka din îmajeka wan tune ye. Wekî ku di vê gotinê da dibêje *“Jin û mîr tevr û bîr.”* (Aydoğdu, 2015:119). Derbarê mîrî da em nabin xwedî ti agahî. Tenê tê famkirin ku divê jin û mîr bêhev bêkêr in, yan jî asta kêrdarîya wan kêr e. Wekî tê zanîn li gundan û di karên çandinî û ajeldarîyê da, ne bê tevrî karekî baş tê kirin ne jî bê bîrê. *“Serê mêra çîyaê bidûman e.”* (Celîl&Celîl, 2018:76). Di vê gotina pêşîyan da jî tê gotin ku mîr dikevin nava gelek bûyer û rûdanan.

Teşqeleya wan qet xelas nabe. Di vê gotinê da jî em rastî alîyekî erênî yan neyînî nayên. Ji ber ku bi awayekî giştî di gotinên pêşîyan da yan îmaja erênî heye yan jî îmaja neyînî li ser mêran e, loma jî me ew kirin du bir.

2.1. Îmaja mêran ya erênî:

Mêr bi awayekî erênî bi çendîn taybetîyên xwe di gotinên pêşîyan da cih digirin. Bi van taybetî yan jî rengdêran mêr hatine pesinandin û yên ku ji van taybetmendîyan bêpar in jî bi rêya berawirdîyê hatine rexnekirin. Taybetmendîyên mîna comerdî, xebatkarî, zanatî û mêrxasîyê hin ji wan îmajên erênî ne. Ango civaka kurd bi rêya gotinên pêşîyan nîrxên baş wekî armancekê dîyar dike. Helbet divê zarok, xort û civak gişt li gor vê armancê tev bigire da ku nîrxên baş yên civakê bîr parastin û domandin.

3.1.1. Îmaja mêrê mêrxas/egîd:

Li gor hizra giştî ya kurdan divê mêr; ji şer û pevçûn û kuştin û lêdanê netirsîn. Delîleka vê jî ew e peyvên mîna ‘mêr-xas’ û ‘mêr-anî’yê jî ji reha peyva mêrî derketine. Di şerî da tirsonekî, dudilî ne karê mêran e, civaka kurd van mêran şermende dike û bi gotinan jî wan rexne dike. Herweha mêranî û egîdîyê jî xweş dike li pêş çavên kesan. Çimkî kesek mêr be û li ser vê mêranîya xwe bê kuştin jî xem nake, navê wî dimîne li dinyayê loma jî dibêjin, *“Ga dimre çerm dimîne, mêr dimre nav dimîne.”* (Mazî, 2018:179). Dîsa wekî vêya dibêjin, *“Xûnê meran, la arde namîna.”* (Kömür, 2003:84). Ango divê mirov ji mirinê û kuştinê netirse, ku mirov bimire jî zarokên mirovî -çimkî wisa tê bawerkirin ku “bav mêr be, zarok jî dê li bavê xwe biçin”- dê heyfa mirovî hildin. Gotina din ku îmaja mêran ya mêrxasîyê nîşan dide ev gotin e; *“Mêrê mêrxas dûr va kivş e.”* (Celîl&Celîl, 2018:76). Ji ber ku her kes ji mêrxasan şayîşîya xwe dike nav û dengê wan zû belav dibe û xelk wan nas dike, ew êdî kifş dibin. Di vê gotinê da jî *“Şevreş, şeva mêrê çê ye.”* (Celîl&Celîl, 2018:78). Şevreşî nîşana rojên tal û teng û zorîyê ye, ku kesek mêr be divê di rojên wisa da xwe nede paş, çimkî encax mêrên egîd bikarin ji bin barên wan rojan rabin. *“Kihêl di bin mêrxasan de dibezin.”* (Hesen, 2012:162) Ji vê gotinê jî tê famkirin ku ne tenê mirov qedir didin mêrxasan, heywan bi heywanetîya xwe jî dizanin ku çi baş e çi xirab e. Kihêl, qedrê mêrxasan digire, qelsemêr û mêrxasan nake heman kodê.

3.1.2. Îmaja mêrê jîr û zana:

Jîrî û zanatî li tevayîya dinyayê du nîrxên baş û erênî ne. Ev her du nîrx li mêran jî hatîye kirin ku mêrek xwedî van her du taybetmendîyan be, kara wî digihîje her kesî. Hem hevser û zarokên wî, hem malbat û êl û eşîra wî hem jî civaka ku lê dijî pê rihet e. Lê helbet nîşaneyên mirovên zana û jîr çi ne? Em bersiva vê, pirsê jî ji gotinên pêşîyan fêr dibin. Li gor pêşîyan, mêrê baqil ewilî guhdar dike, gotina xwe piştî guhdarkirinê dibêje, loma jî gotine *“Merkî baqil, şore xa paran daka.”* (Kömür, 2003:70). Dîsa ji gotineka din ya pêşîyan em hîn dibin ku nîşaneyeka din ya zanatîyê jî hesabgerî ye. Ji nava koma mêran mêrê herî baş ew e ku dema tişteki dike, hem hesabê pêş dike hem jî yê paş. Loma jî dibêjin, *“Ji milka aş, ji haceta simteraş, ji mêra mêrê dike hisabê pêş û paş.”* (Hesen, 2012:133). Di vê gotinê da mêrê hesabger, aş û simtiraş dikeve heman komê û ku her yek di nava koma xwe da ya/ê herî baş e. Herçend îro roj ti qîmeta aş û simtiraşê nemabe jî, mêrê ku hesabê pêş û paşîyê dike hîn jî zana û jîr tê hesibandin.

3.1.3. Îmaja mêrê xebatkar:

Li ser feyde û handana xebitînê çendîn gotinên pêşîyan hatine gotin ku di wan da bi awayên cuda cuda şîret li mirovan tê kirin ku bixebitin. Ligel pesindana xebatê rexne jî li teralîyê hatine kirin ku wekî di vê gotina pêşîyan da dibêje, “*Destê betala li ser zikê vala*” ye. (Aydoğdu, 2015:61). Ku mirov xwe li betalîyê daîne, dawîya betalîyê her xesar e, dê zik birçî û vala bimîne. Ku mirovek bivê zikê xwe têr bike divê destê xwe jî qilêr bike, çimkî “*Destê bi qilêr bide ser zikê têr*” (Aydoğdu, 2015:61). Ji van gotinên pêşîyan yên ku xebitînê raberî mirovan dikin hinek jê li ser zilaman jî hatine gotin.

Li gor qinyata kurdan, mêrê baş û çê, berpîrs e ji ziktêkirina pîreka xwe û zarokên xwe. Ku mêrek vê peywîrê neîne cih ew wekî mêrekî xerab yan jî nebaş tê dîtin. Loma jî mêr di civaka kurdan da hewl didin ku nekevin vê asta nebaşîyê, ji ber vê jî bi şev û roj dixebitin ku malîyên wî mihtacî kesekî din nebin. Loma jî pêşîyan gotine, “*Merki camêr nanî xa ja kevir tîna dar.*” (Kömür, 2003:71). Şert û merc çiqas giran bibin jî, nan ketibe nava kevirî jî dê kurd wî kevirî bişikîne û xwarina malîyên xwe peyda bike. Çawa ku şêr ji bo zikê xwe û çêlikên xwe di hewldanê da ye, çî ti tiştêkî natirse û xwe ji qeda û belayan nade alî, mêr jî wisa ye di nava kurdan da. Loma jî destên mêrî şibandine lepên şêrî û gotine, “*Şêr bi lepê xwe mêr bi destê xwe.*” (Hesen, 2012:232). Di vê gotina pêşîyan da jî tê gotin ku “*Xezîna zêra xilas dibe lêbelê şulê mêra xilas nabêt.*” (Cefer vgh Saeed, 2019:73). Mane jê ev e, dibêje ku dê û bav, dema hûn keça xwe didin mêrî, li dewlemendî, zêr û zîv û pere; mal û milkên zavayî nenêrin. Mal û milkê wî zêrên wî bi qasî xezîneyekî pir bin jî wexta ku ew mêr şixulker nebe dê ew zêrên xezîneyê jî biqedin. Lê ku ew mêr şixulker û karker ke dê ti car karê wî xilas nebe, çimkî mirovê ku bi keda enîya xwe, bi şixula xwe pere qezenc bike qedr û qîmeta wî pereyî jî dizane. Ev gotina pêşîyan şîretê li dê û bavan dike, herwesa li keçên berzewac. Gotineka din jî heye ku dibêje, “*Mêr ki wî qerêr bin, mal li dinê pir e.*” (Şadkam, 2020:110) Ev gotin jî li ser mêrên xîretkêş hatîye gotin. Gotin amaje pê dike ku li dinyayê mal û milk û qezenc pir zêde ye, bes bila mêr bivê. Heke mêrekî xîretkêş be dikare bibe xwedîyê mal û milkên dinyayê. Pîvana dîyarker ya mal û hebûnê xîretkêşîya zilamî ye. Hevmaneya vê gotinê jî heye ku dibêje; “*Milk hemû milk e, mêr gerekê jê hilke.*” (Celîl&Celîl, 2018:73)

3.1.4. Îmaja mêrê namûskar:

Têgiha namûsê di nava civaka kurd da xwedî navekî giran e. Herçend di van çend salên dawîn da ji ber hin bûyerên sotîner û nerewa kevir û kuçik li vê tegihê bîn barandin jî hîn li gor qinyata kurdan wa ye ku, kurd û namûs bê hev nabin. Li gor kurdan namûs hem giring e hem jî pîroz e loma jî gotine, “*Namûs çe[ng] kirin kûçka, kûçka nexwar.*” (Celîl&Celîl, 2018:163). Ev tê wê maneyê ku kûçik bi kûçiktîya xwe dizanin namûs çendî giring û pîroz e. Ji ber vê giringî û pîrozîya wê ew tiştêkî daîmî ye, ne tê berdan ne jî tê girtin, loma jî gotine “*Namûs ne xeml e.*” (Öncü, 2009:523). Mêr nikare bênamûsîyê qebûl bike, bênamûsî lekeya herî xetar e ji bo mêrê kurd. Çawa ku mar bi jehrê xwe diparêze û jehra marî tune be kesek ji marî natirse û mar bêkêr dibe. Ji bo mêrekî jî wisa ye, namûsa wî tune be ew li ber helakê ye. Ji ber wê jî gotine; “*Namûs ji mêr re, jehr ji mar re.*” (Öncü, 2020c:1148). Ango ne mêr bê namûs dikare bijî ne jî mar dikare bê jehr bijî. Ji ber ku barê namûsê hinde giran e, mêrê mêr ji bo parastina namûsa xwe xwe ji talûke û xeterayan nade alî, li ser namûsa xwe tê kuştinê.

Di vê gotina pêşîyan da jî dibêje ku *“Mêrê mêr, ser namûsa xwe tê kuştinê.”* (Celîl&Celîl, 2018:163). Gelek caran li Erxenîyê rast lê hatime ku di diayên piştî nimêjê da dibêjin; *“Ya Reb tu me bi namûsê terbiye nekî!”* (Zarbêja 1.) Li gor bawerîya xelkê terbiyeya bi namûsê, du rêyan dide ber bi mirovî. Yan tu dê bênamûsîyê qebûl bikî, yan jî êrîşkarê namûsê bikuji yan jî li ser namûsa xwe bêtî kuştin. Mirov dema bal û dêhna xwe dide civaka kurdî û dîroka kurdî ya devkî tê da tê xuyan ku li ser namûsê çendîn mêt hatine kuştin. Loma jî gotine ku, *“Serbar lokan dikujê, namûs mêran dikujê.”* (Celîl&Celîl, 2018:163).

3.1.5. Îmaja mêtê çavtêr/comerd:

Çavtêrbûn yan jî comerdî nîrxeka erênî ye ku kêmasîya di vê nîrxê da mirov dike çavbirçî û tima/çikûs. Kurdan comerdî û çavtêrî wekî nîşana mirovên çê û baş dîyar kirîye. Nandarîya mirovan zû bi zû nayê jibîrkirin, di gotineka pêşîyan da mirovê comerd bi dara biber hatîye şibandin û gotine; *“Dar bi berê xwe, mirov bi nanê xwe.”* (Öncü, 2020b:226). Civakê ev nîrxê baş, li ser mêran jî barkirîye û gotîye; *“Mêr bi nanê xwe xwe, teyr bi refa xwe, birûsk bi zepa xwe.”* (Öncü, 2020b:248). Ango nîşana qebûlîna civakê nandarî ye. Mêt, bi nandarîya xwe tê nasîn û navandin. Hin mêt jî hene ku pileya comerdîya wan bilind e. Ji bo wan kesan jî tê gotin ku; *“Nan û gayek li cem mêran yek e.”* (Öncü, 2020b:235). Helbet bi maneya mecazî hatîye gotin, lê îşaret dike ku li dinyayê hin mirov hene wexta pêdivî pê çêbe hesabê pereyên mezin jî nakin û wekî ku xêra mirîyên xwe nanek dabin, xêrên mezin dakin. Mêt wexta bixwaze comerdîyê bike, kes nikare li ber rabe û asteng bike, bi giştî hevsara wî nikare rê li ber bigire. Mêt di dayîna xwe da serbest in, nikare bibêje *“Weleh jina min nahêle.”* Ev dibe serjinîkî û li gor raya kurdan kêmanîyek e ji bo mêtî. Ti hincet tune ye ku mêt comerdîyê neke, lê ku nekî jî ew ji çikûsîya wî bi xwe ye, loma jî gotine, *“Destên mêran, nayên girtin.”* (Omerî, 2021:47).

3.1.6. Îmaja mêtê xwedîsoz:

Îmajeka din ya erênî jî, îmaja wan mêran e ku xwedî li soza xwe derdikevin, ji bo berjewendîya xwe soza xwe naxwin û cimeat soza wan wekî senedê qebûl dike. Soza mêran bextê mêran e. Loma jî gotine, *“Hesp bi hevsara, mêt bi qirara.”* (Celîl&Celîl, 2018:73). Çawa ku tiştê hespê dide sekinandin hevsarê wê ye, gotina mêran jî ji bo wan girêdan e. Loma jî hîn di nava cimeata kurdan da biwêja *“soza mêtê berê”* tê gotin. Ev soz peyman e, ne tê kirîn ne tê firotin. Bihayê gotina mêtê çê tune ye, çimkî ew qiseya xwe nafirosê. Ji ber wê jî pêşîyan gotîye, *“Mêrê çê qisa xwe bi peran nade.”* (Öncü, 2020c:945).

2.2. Îmaja mêran ya neyînî:

Di gotinên pêşîyan da em rast lê tên ku gelek caran qalibên mîna *“mêtê xirab”, “mêtê nebaş”, “mêtê pîs”* hatine bikaranîn. Ev mêtên ku xwedî taybetmendîyên nebaş in, bi rêya gotinên pêşîyan hatine kivşkirin û eşkerekirin. Hin ji wan mêran xewar in, hin jê teral in, hin jê jî tima û nezan û tirsok in. Hin ji wan jî jinên xwe ditirsin serjinîk in, hin ji wan jî hîz û xayîn û bêbext in. Civaka kurd, bi rêya gotinên pêşîyan hem endamên xwe perwerde dike hem jî hîlbijardeyan pêşkeşî endaman dike da ew xeletîyan nekin. Loma jî tê gotin ku, *“Mêrê bêesil mîna tîra bêfesil.”* (Celîl&Celîl, 2018:163). Ango ti sûda wî mêtî nagihîje kesekî û divê keçên berzewac ji wan mêran dûr bin. Helbet di gotinên

pêşîyan da bi gelek awayan taybetîyên neyînî yên mêran hatine gotin, lê me ji wan hinên sereke neqandin û nirxandin.

3.2.1 Îmaja mêrê şermok:

Li gor civaka giştî ya îroyîn şermkirin ne tiştekî baş e û li ser derûnîya mirovî bandora wê ya neyînî heye. Çawa ku zanista îro şermkirinê erênî nabîne, kal û pîrên kurdan jî baş nedîtine, lê tenê ji bo mêran. Li gor qinyata dilê kurdan divê mêr şerm nekin, lê jin şerm bikin; mêrên şermoke hatine ricimandin lê jinên şermoke hatine pesinandin. Di gelek gotinên pêşîyan yên derbarê şermê da em rast lê hatin ku berawirdîya şerma mêr û jinê heye. Li gor gelê kurd *“Mêrê şermoke bi kundekî, jina şermoke bi gundekî.”* (Çaçan, 2015:60). Ji vê gotina pêşîyan em fam dikin ku mêrê şermoke bi qasî kundekî jî ne xwedî qîmet e. Dîsa di vê gotina pêşîyan da *“Ne mêrên şermok, ne jinên kenok.”* (Aslan vgh Babayiğit, 2020:89). Tê gotin ku mêrên şermok jî wekî jinên kenok bi kêr nayên. Helbet ev hevokeka netemamkirî ye lê em ji awa û cihê bikaranînê fam dikin ku tê çi maneyê. Ev gotina ha jî ku dibêje, *“Jina şermîn bi miletekî, mêrê şermîn bi kirasekî.”* (Aydoğdu, 2015:120). Ji alîyê maneyê ve nêzîkî ya jorê ye. Qedr û qîmeta mêrê fedîyokî bi qasî kirasekî jî tune ye. Şerma mêran hatiye rexnekirin, şerma jinan hatiye pesinandin.

3.2.2. Îmaja mêrê tirsok:

Tirsokî/newêrekî rengdêreka neyînî ye ku mêr li ser navê mêrtîya xwe jê aciz in. Wexta ku mêrtî tê gotin, yekser wêrekî tê bîra mirovî lê civaka kurd balkêşaye ser awa û cureyên mêranîyê û gotîye, *“Mêr ku heye, carna rûvî ye, carna şêr e.”* (Celîl&Celîl, 2018:74). Helbet li vir rovîbûn ne nîşana tirsê be jî lê divê mêr jî li ser navê mêrtîyê tim çavsoyîyê nekin û xwe neavêjin nava agirî. Divê xwe carna li rovîtiyê daîne lê li cihê hewce jî divê mêr bibe şêr. Jixwe ev gotin *“Mêrê ji serê xwe bitirse, ne mêr e.”* (Öncü, 2020d:658) diyar dike ku divê mêr bêtirs bin ku tirsîyan ew mêranîya wan ya pîroz ji wan tê stendin û êdî dibin nemêr. Wexta ku mêr bitirsin pir eyb e, loma tê gotin ku, *“Mêr ketin kewara, jin çûn hewara.”* (Hesen, 2012:184). Piştî ku mêr ji tirsê herin xwe veşêrin dê meydana mêran jî ji jinan ra bimîne. Mêrên tirsok ti car nagihîjin mirada dilê xwe. Li gor qinyata kurdan ku mêrek xwedî daxwazekê be divê wêrek be, tirsok û newêrek nikarin tema xwe pêk bînin. *“Mêrê newêrek sînga gewrê nabîne.”* (Tîgrîs, 2001:174). Ev gotin, hal û hewalê tirsokan rasterast radixe ber çavan. Rêya serkeftinê ew e ku mêr netirse. Jixwe gelek caran mêrê tirsok wekî mêr nayê qebûlkirin û tê gotin ku, *“Ne jina gerok, ne mêrê tirsok.”* (Cefer, 2006:52). Ango her du jî bêkêr in; ne jina gerok hêjayî tiştekî ye ne jî mêrê tirsok. Civakê asta her duyan kirîye yek û ew asta jî, asta netîyan e.

3.2.3. Îmaja mêrê serjinik:

Di nava mêrên xirab da îmaja herî xirab îmaja serjinikan e. Çimkî em di xebata xwe bi çendîn awayan rast lê hatin ku li ser vê îmajê gelek gotinên pêşîyan hene. Serjinik ew mêr e ku guhê xwe dide jina xwe. Serjinik ew kes e ku kebanîya malê bûye malxweyê malê. Serjinik ew kes e ku mala xwe ji nik malbava xwe bar dike dibe cem malxwezûran. Kurdan gotineka xwe ya pêşîyan bi awayê dia-daxwazê ristîye û gotîye, *“Bila mêr mirî bê û leçeka jina ne li sêrî bê.”* (Cefer, 2006:13). Ji mêrê ku bi xebera jina xwe dike ra mirin çêtir e ji jîyanê. Çimkî ew ketîye bin emirê pîreka xwe. Ev gotin jî, *“Ew*

mal xirab bibit ewa jin tê da bibit malxwê." (Dêrşewî, 1989:73) balê dikêşe ser heman babetê ku divê jin nebin sermîyan/malxwêyên malê. Xirabbûna wê malê çêtir e ji rewşa heyî ku jin lê malxwêtiyê dike. Mêrê ku bi fermana hevsara xwe tev bigere, cihê wî nava şekalan e û kurdan daxwaz kirîye ku ew mêrên bi vî rengî emirkin bin û zû bimirin. "*Bila sisê bêne ber mirinê: Bêxê ber bizinê, mêrê bi gotina jinê, miskê terazinê.*" (Cefer, 2006:13). Çawa ku berxê li ber bizinê bêkêr e, çawa ku mişkê terazinê mirovî aciz dike; mêrê xeberjin jî bêyî zirara wan tiştêkî wan tune ye.

"*Teresê dinê mala xwe bar kir, bir cem mala bavê jinê.*" (Zarbêjê 2.) Ev gotin jî nîşan dide ku li gor toreya kurdan zilamek mala xwe bibe cem malxwezûran eyb û fedî ye, çiku cihê mala zilamî li nik malbava wî ye. Nabe ku mêr bide ser şopa jinê here, divê jin bide dûv mêrê û ew here cem malbava mêrê xwe. Loma jî ew wekî teresê dinyayê hatiye îlankirin. Ev gotina ku dibêje, "*Mêrê kotî, mirîyê jinê ye.*" (Serdar, 2018:69) jî dîsa heman mêran rexne dike ku ew ji jina xwe pir hez dikin, ew mirîyê jina xwe ne. Helbet divê mêr ji jina xwe hez bike lê ne bi qasî ku li ser wê dîn û har bibe û bibe mirîyê wê. Çimkî mêrek ewqas ji hevsara xwe hez bike, sedî sed dê gura wê jî bike û bibe xeberjin û serjinik. Loma jî rengdêra kotîbûnê layiqî wî mêrê ye.

3.2.4. Îmajê mêrê hîz/tolaz:

Mêrê tolaz jî xwedî îmajeka neyînî ye. Jixwe tolî/tolazî li gor toreya kurdî hem ji bo jinê hem ji bo mêrê eybeka mezin e û zû bi zû nayê efûkirin û jibîrkirin. Tolazî jî navê mêran bi xerabî û pîsîyê derdixe, wekî ku di vê gotinê da dibêje; "*Mêr pîs e ku ker be, çav li der be, bêkar be û sêraser be.*" (Tîgrîs, 2001:173). Serserîtî, tolazî, bêkarbûn û kerbûna zilamekî nîşaneyên pîsîtiya wî ne. Ku zilamekî çav berdabe keç û jinên xelkê, ew mêr êdî nikare mîrtîyê ji jina xwe ra bike. Û li gor bîr û boçûna kurdan ya di gotinên pêşîyan da eyan bûye, wexta mêr tolaz be, jin dikeve rewşa bêçaretîyê û xwelîserîyê, loma jî dibêjin; "*Mêr çav li der e, jinik xwelî li ser e.*" (Mazî, 2018:285). Xwelîserîya ku li vir tê gotin ne ku wê qebehetek kirîye, lê xwelî li serê wê bûye û ew di nava cimaetê da rezîl û riswa bûye.

"*Mêrê çavlider, mêranîyê ji jina xwe re nake.*" (Öncü, 2020c:943). Ev gotin jî tê wê maneyê ku di navbera mêr û jinê da sarîyê rûdabe êdî ne ew mêr ji wê jinê ra mîrtîyê dike, ne jî ew jin ji wî mêrê ra jintîyê dike. Ango ew mal xera dibe û diçe. Lê ev gotina pêşîyan jî bi bîra me dixê ku "*Mêrga bifirîz, gayê devgilîz, zelamê hîz çî cara lê nabine payîz.*" (Saeed, 2019:107) anga mêrê hîz ti car negihîje tiştê ku hêvî kirîye. Demsala payîzê wê tiştê temsîl dike ku her tişt dikemile û digihîje asta xwarin û encamdanê. Meqsed û miradên mêrê tolaz jî dê di nîvî da bimînin. Çawa ku firîz ji nava erdê tê rakirin, gayê devgilîz/bêkêr/nexweş tê serjêkirin; mêrê hîz jî dê miradqurmîqî bibe.

3.2.5. Îmajê mêrê bêçare:

Civaka kurd hinde pesnê taybetîyên baş û qenc daye û hinde rexne li tiştên deradetî kirine hin rewşên asayî yê jîyanê jî wekî tiştên deradetî hatine neyînîkirin. Di jîyana mirovan da; kalbûn, bêçarebûn, tenêbûn herçend tiştên asayî bin jî li gor toreya kurdî ev tişt wekî deradetî hatine dîtin û postê neyînîyê li wan hatiye kirin. Ji ber ku di civaka kurd da mêr wekî xwedî şîyan, wêrek, desthilat, mêrxas, comerd hatiye teswîrkirin; nebûna van taybetîyan jî wekî neyînî derdikeve pêş. Ev gotina ku dibêje "*Mêrê mêrebî, mîna tevîrê bêdestî.*" (Öncü, 2020c:950) qal dike ku jina mêrekî

bimire ev dibe wekî tevirekî bêdestî, ew bêkêr dibe û bêqîmet dibe. “*Mêr bê xwedî bin, jar dibin; jin bê xwedî bin har dibin.*” (Hesen, 2012:183). Ev gotin jî dîsa li ser tenêbûn û bêçarebûna zîlamî hatîye gotin, di tenêtiya xwe da ew jar û qels dibin, ji hukim û qudreta xwe dikevin.

3.2.6. Îmaja mêrê çikûs:

Timayî dibe sebeba gelek nexweşî û neqencîyan; malekê, êlekê ji hev difişkilîne loma jî dibêjin, “*Timayî fenhî ye.*” (Celîl&Celîl, 2018:83). Timayî ji bo mêran wekî kêmanîyê hatîye dîtin ji alîyê civakê ve. Mêrê çikûs dijberê mêrê comerd e, çawa ku li cem mêrê comerd dayîna nan û gayekî heman tişt e, li bal mêrê çikûs jî her tişt bi çavekî berjewendîparêz tê nixandin. Mêrê çikûs, tiştên nemayî dikin, loma jî gotine “*Mêrê kotî li mêşê dimije paşê diavêje.*” (Öncü, 2020b:248). Ango dema mêşê jî digire dihezîre ku ka çawa sûdekê ji wê mêşê bi dest bixe. Ewqas ji minfeatê hez dike ku ji mêşê jî qezencekê bi dest dixê, îcar dê têkilîya wî mêrî bi mirovan ra li ser berjewendîyê be. Gotineka din a pêşîyan jî jî şîretê li mêran dike ku ew tima nebin. Pêşîyan gotîye, “*Gele mêra, mevne tima; mal û zêrê dinê ra mevne cima.*” (Celîl&Celîl, 2018:34). Çimkî mal û zêrên li dinyayê li dinyayê dimînin, ne hewce ye ku mêrek ji bo mal û milkê dinyayê navê xwe û timatîyê bîne ba hev.

Encam:

Gotinên pêşîyan neynika civat û neteweyekê ne ku mirov awayê hizirîn û heştêkirina miletekî di wan da xweş dibîne. Gotinên pêşîyan ew gotinên kurt û qalibî ne ku pêşîyan ceribîn, serborî, heşt û hizirên xwe pê eşkera kirine û ew bi rêya devkî hatine veguhastin û parastin.

Gotinên pêşîyan wekî bincureyeka edebîyata gelêrî, cureyeka sereke û serbixwe ye. Ev cure, zaf belavbûyî û zindî ye. Helbet gelek sebebên vê belavbûn û zindîbûnê hene ku kurtebûn, aheng ji wan sebebên duyên sereke ne. Li ser gotinên pêşîyan ligel neqşên navneteweyî neqşên xwemalî jî hene. Li erdnigariyên cuda yên dinyayê li ser gelek babetan gotinên pêşîyan yên nêzî hev hene.

Îmaj, awayê dîtin û şirovekirina tiştan e ku li gor kes û deman guherbar e. Îmaj rastî bi xwe nîn e, awayê dîtin û famkirinê ye. Di gotinên pêşîyan yên kurdî da gelek îmaj hene, kurdan li ser têgihekê, bûyerekê, tişteyekê şiroveyên cuda cuda kirine. Ji van têgihan yek jî têgiha mêrî ye. Di gotinên pêşîyan yên kurdî da mêr bi gelek taybetîyan hatîye rengandin û teswîrkirin.

Hin gotinên pêşîyan yên derbarê mêran da, ti taybetîyeka mêran destnîşan nakin. Lê piraniya gotinên pêşîyan yên derbarê mêran da li ser du stûnan hatine rastin. Îmaja mêran ya erênî û îmaja neyînî. Bi giştî îmaja baş, bi qalibên “mêrê mêrxas, mêrê çê, mêrê baş, mêrê jêhatî” hatine saz kirin. Îmaja erênî ya mêran bêtir li ser nixê baş yên civakê ava bûne, civaka kurd bala xwe zaf nedaya taybetîyên fîzîkî yên mîna çelengbûn, dirêjbûn û xurtbûnê. Îmajên neyînî yên derbarê mêran da jî bêtir bi qalibên “mêrê xirab, mêrê nebaş, mêrê kotî, mêrê pîs” hatine saz kirin. Di îmaja neyînî da jî taybetîyên fîzîkî pir derneketine pêş.

Çavkanî:

Pirtûk:

- Acun, R. (2018). *Îmaj di Helbesta Kurdî ya Modern de*. Enqere: Weşanên J&Jyê.
- Alakom, R. (2013). *Di Folklorê Kurdî De Serdestiyeke Jinan*. (çapa 2.). Stenbol: Weşanên Avestayê.
- Aldatmaz, G. N. (2014). *Folklorê Kirmancan Ser O*. Stenbol: Weşanxaneyê Roşna.
- Aydoğdu, A. (2020). *Gotinên Pêşîyan*. (çapa 3.) İzmir: Weşanên Nayê.
- Bîngöl, A. (2014). *Gotinên Pêşîyan û Biwêj*. (çapa 2.). İzmir: Weşanên Nayê.
- Cefer, E. (2006). *Gotinên Pêşîyan -Ji berhemvaniya devkî a gelêrî 2-?:Weşanên Xanî*.
- Celîl O.&Celîl C. (2013). *Zargotina Kurda 2*. Amed: Weşanên Aramê.
- (2018). *Gotinên Pêşîyan* (çapa 3.). Stenbol: Weşanên Wardozê.
- Cindî, H. (2016). *Folklorê Kurmancîyê*. (çapa 2.) Amed: Weşanên Lîsê.
- Çaçan, X. (2015). *Gotinên Pêşîyan*. (tîpguh: M. Têmûr, D. Têmûr). Amed: Weşanên Lîsê.
- Dêrşewî, M. M. (1989). *Mîştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*. (tîpguh: S. Zaxoyî) Stockholm: Çapxana Şefîqê.
- Düzgün, M.&Comerd, M.&Tornecengi, H. (1992). *Dêrsim De Diwayî Qesê Pî-Kalikan Erf û Mecazî Çibenokî Xeletnayenî*. Enqere: Çapxanê Berheme.
- ‘Elî, M. A. (2006). *Gotin û Cîvak*. Hewlêr. Çapxaneya Arasê.
- Hesen, B. (2008). *Ji Wêjeya Gel Pend û Peng*. ?.?.
- Kan, G. (2019). *Îmaja Ermenî di Romanên Kurdî yên Sovyetê de*. Stenbol: Weşanên Peywendê.
- Keskîn, N. (2019). *Folklor û Edebîyata Gelêrî*. Stenbol: Weşanên Avestayê.
- Kömür, M. (2003). *Taw Dilo (Akçadağ-Elbistan Ağzıyla Kürt Folkloründen Seçmeler)*. Stenbol: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Mazî, Ç. (2018). *Ferhenga Gotinên Pêşîyan*. (çapa 2.) Stenbol. Weşanxaneya Berbangê.
- Omerî, S. (2021). *Ji Gotinên Pêşîyan* (çapa 2.) Stenbol: Weşanên Dengê.
- Öncü, M. (2009). *Gotinên Pêşîyan*. Stenbol: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- (2020a). *Gotinên Pêşîyan*. (cilda 1.). Enqere: Weşanên Sîtavê.
- (2020b). *Gotinên Pêşîyan*. (cilda 2.). Enqere: Weşanên Sîtavê.
- (2020c). *Gotinên Pêşîyan*. (cilda 3.). Enqere: Weşanên Sîtavê.
- (2020d). *Gotinên Pêşîyan*. (cilda 4.). Enqere: Weşanên Sîtavê.
- Pertev, R. (2018). *Folklor û Nasnameya Kurdî ya Neteweyî (1898-1946)*. Stenbol: Weşanên Avestayê.
- Resûl, M. Î. (1970). *Edebî Folklorî Kurdî (Lêkolînewe)*. Bexda: Çapxaneya Elcahfayê.
- Serdar, E. (2018). *Keşkûl*. (çapa 2.). (amd: N. Emerîk). Enqere: Weşanên Lîsê.
- Şadkam, G. (2020). *Gotinên Pêşîyan Ji Xoresanê*. Stenbol: Weşanên Wardozê.
- Tîgrîs, A. (2001). *6762 Gotinên Pêşîyan*. Stockholm. Weşanên Rewşenê.
- Yıldırım, K.&Pertev, R.&Aslan, M. (2013). *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*. Stenbol: Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları.
- Tez**
- Alî, A. H. O. (2017). *Ciwankarî Di Pend û Gotinên Pêşîyan De Bi Mînakên ‘Pendî Pêşînan’ a Şêx Mihemedê Xal*. Teza Lîsansê ya Çapnebûyî. Wan: ZYY. Enstîtuya Zimanên Zindî.
- Babayîgît, V. M. (2020). *Türkçe, Kürtçe ve İngilizce Atasözleri-Bağlamsal Bir Karşılaştırma*. Teza Doktorayê ya Çapnebûyî. Dîyarbekir: Zanîngeha Dîcleyê Enstîtuya Zanistên Cîvakî Beşa Ziman û Çanda Kurdî.
- Can, M. (2018). *Bîblîyografyaya Kirmanckî (Zazakî)*. Teza Lîsansê ya Çapnebûyî. Mêrdîn. Zanîngeha Artuklu Enstîtuya Zimanên Zindî.
- Saeed, N. M. (2019). *Layenê Perwerdekirinê Di Gotinên Mezinan Da*. Teza Lîsansê ya Çapnebûyî. Wan: ZYY. Enstîtuya Zimanên Zindî.

Gotar:

Öztürk, M. (2015). Vekolînek Derbarê Gotinên Pêşyan ên Kurmancî De. *Mukaddîme*. 6 (2). 319-337.

Şêlazi, C. (2020). Rewşa folklorê li Devera Behdînanê (Ji salên heftîyan ta nuke). *Folklor Me*. Hejmara 8. 50-60.

Çiftçi, H. (2016). Ortak Atasözlerinin Hikâyeleri: Farsî-Kurmancî-Zazakî -2-. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*. 2(4). 8-21.

Kesên jêder

Zarbêja 1.: Mircan Buran-50-Nexwende-Gundê Kêydalîyayê/Erxenî/Dîyarbekir-2010.

Zarbêjê 2.: Mistefa Buran-60-Xwende-Gundê Kêydalîyayê/Erxenî/Dîyarbekir-2016.

Perawêz:

¹ aw: bi tirkî av; tê maneya nêçîr, seydê.

² bênd: bend, ben; awayê tewandî yê peyvê.

³ merî: mirov.

ATASÖZLERİNDE ERKEK İMAJI

Özet:

Atasözleri halk edebiyatının en zengin türüdür. Bu zengin ve yaygın edebi tür, tüm dünyada araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Atasözleri fosilleşmiş bir tür değil, aksine Kürt toplumunda canlı, yaşıyor ve iyi durumda. Özellikle yaşlıların ağızından atasözleri eksilmez. Çünkü yaşlılar bu sözlerle eğitildiler ve kulakları bu sözlerle dolu. Bir şey hakkında uzun uzun konuşmak yerine bir atasözü söyleyip taşı gedğine koyarlar.

Atasözlerinde derin ve gizli anlamlar vardır. Bu önemli konuyu bu çalışmada ele aldık ve atasözlerini analiz edip değerlendirdik. Daha çok basılı eserlere dayanan bu çalışmada, sözlü materyallerden nadiren yararlanma yoluna gidilmiştir.

Kürt atasözleri üzerine yapılan çalışmalar üç asrı geride bırakmıştır. Bu üç yüz yılda bu alanda çok önemli çalışmalara imza atılmıştır. İlk iki yüzyılda yapılan çalışmaların çoğu derleme çalışmalarıdır. Birçok millet gibi Kürt araştırmacılar da bu yüzyılda tasnif ve tahlil için çalışmıştır. Bu alanda yapılan çok değerli çalışmaları gözlemliyoruz.

Çalışmamızda öncelikle Kürt atasözlerinde erkek/adam imajının nasıl olduğunu anlamaya çalıştık ve amacımız “Kürt toplumunun erkeklere bakış açısı nasıldır?” sorusunun cevabını bulmaktır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde çalışmanın amaç, yöntem ve çerçevesi çizilmiştir. Birinci bölümün sonunda bazı önemli çalışmalara değinilmiştir. İkinci bölümde atasözleri ve imge/imaj kavramları üzerinde çalışılmış ve atasözlerinde geçen bazı imgelere değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise atasözlerinde geçen erkek/adam imgelerine örnekler verilmiş ve konunun analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise tespit ve çıkarımlarımız yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürt, atasözleri, erkek/adam, imaj, erkek imajı

MALE IMAGE IN THE PROVERBS

Abstract:

Proverbs is the richest type of popular literature. This rich and widespread type has attracted the attention of researchers all over the world. The proverb is not a fossilized type, it is still alive and well in Kurdish society. Especially from the mouths of old men and women the first words are not lacking. For the old men and women were educated by these words and their ears are filled with these words. Instead of talking long and hard about something, they make such a nice statement and immediately take their place.

There are deep and hidden meanings in the proverbs, as much as they are above, so much below. We have already covered this important topic in this study and we have analyzed and evaluated the previous statements on the one hand. This study, relying more on printed works, rarely did we take advantage of the verbal material.

The studies that have done about Kurdish proverbs left three centuries behind. In these three hundred years, very important studies have been signed in this field. Even if most of the studies that have been done in the first two centuries were compilation studies. Kurdish such as most of different nations, too, studied for classifying and analyzing in this century. We observe very precious studies done in this field.

In our study firstly we tried to understand how was male/men's image in Kurdish proverbs and our aim was to find the answer of this question, "How is the perspective of Kurdish society for men?" Our study consists of three parts. In the first part of study it signed its aim, method and framework. At the end of the first part, some important studies were mentioned. In the second part, proverbs and image concepts were studied and some images in the proverbs were mentioned. At the third part, were given examples for male/men images in the proverbs and done the analyze of the subject. At the result part of the study, our findings and inferences were placed.

Keywords: *Kurd, proverbs, men/male, image, male images*